

MÜLLNER ANDRÁS

A FÜGGETLEN MÉDIA ROMAKÉPE. A *TELEX-AME* PANZH-ESET

Bevezető

■ Az alábbi tanulmányban egy videót mutatok be, valamint ismertetem az annak kapcsán kibontakozó vitát. Az esettanulmányban több, egymással összefüggő szempontot tárgyalok, amelyeket itt megpróbálok röviden összefoglalni. Elsőként a független média fogalmát kell definiálni a *Telex* kapcsán, különös tekintettel a jelenkori magyarországi kontextusra. Független (vagy nem kormánypárti) média alatt olyan szerkesztőségeket értek, amelyek nem tartoznak a Magyarországon 2010 óta kormányzó illiberális-autoriter kormányzatot kiszolgáló médiakonglomerátumhoz, és teljesítik azt az elvárást, hogy a mindenkori hatalommal szemben kritikusak legyenek és lehetőség szerint a nyilvánosság erejével ellenőrzést gyakoroljanak a politikai vezetés felett.¹ Ez a hatalommal szembeni kritikai viszony a független, nem kormánypárti médiaplatformok számára többek között az egyes hátrányos helyzetű, sérülékeny és alul-reprezentált kisebbségi csoportok, köztük például a romák médiaképének demokratizálását, sokszínűvé tételét is jelenti. Azért különösen jelentőségteljes, hogy milyen a független média romaképe, mert a jelenleg hatalmon lévő kormány romapolitikáját és a kormány médiájának romaképét gyakran az emberi jogi normákat

**...hogyan fordítható
át kreatív
demokratizáló
energiává az,
amit sértésnek
tapasztalunk meg.**

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott 131868 azonosítószámú, „A magyarországi részvételi filmkultúra története és jelenlegi gyakorlatai, különös tekintettel a sérülékeny kisebbségi csoportok önreprezentációjára” című OTKA-kutatás keretében készült.

semmibe vevő kirekesztő performatívumok, megnyilvánulások és tettek jellemzik. Ilyen körülmények között különösen nagy figyelmet kap a független média és annak romaábrázolása, nemcsak az olvasóközönség, hanem például a roma aktivisták részéről is. A liberális világnézet egységesnek tűnik, ha a kinyilvánított illiberális állammal állítjuk szembe, de amúgy messze nem egységes egy csomó témát tekintve, ezt az időnként fellángoló viták is jelzik. A rasszizmus ellen fellépő, az egyenlőséget célként megfogalmazó posztkoloniális kritika például metsző élességgel láttatja a privilegizált fehér középosztály liberális világnézetének ellentmondásait, amelyek ennek a társadalmi rétegnek a preferált médiaképét is jellemzik. Ezek az ellentmondások (hogy a jelen tanulmány témája felé közelítsek) elsősorban nem individuális esendőségekből erednek, hanem rendszerszintűek. Úgy gondolom, ideje a médiaműfajok strukturális előítéleteiségeről is beszélni. Mit jelent a médiamunkások számára a vágókép, különösen, ha roma embert ábrázol; mit jelent a protagonista alakja, különösen, ha többségi; mit jelent a portré klasszikus műfaja és annak objektivitása; vagy mit jelentenek az olyan toposzok, mint a romákkal foglalkozó (jellemzően többségi) tanár alakja. Az alábbi eset egy jellegzetes *ressentiment*-példa: elkönnyvelhető, mint a politikai korrektség korában mindennapos többségi sértés vs. kisebbségi sértődés példája. A kérdés, ami felmerül vele kapcsolatban, hogy vannak-e eszközeink a sértésként érzékelt trauma kezelésére, amelynek következtében liberális újságírók és liberális roma aktivisták konfrontálódnak. Meggyőződésem, hogy ezek a megoldások leginkább a bárminemű együttműködésben rejlenek, legyen az utólagos (ön)reflexió vagy (jobb esetben) olyan technika, amely magát az újságírást demokratizálhatja: részvételiség, kollaboratív újságírás, civil újságírás. A kérdés az eset kapcsán az, hogyan fordítható át kreatív demokratizáló energiává az, amit sértésnek tapasztalunk meg.²

Az eset

■ A *Telex* két munkatársa, Cseke Balázs és Szilli Tamás videóportrét készített a borsodi Szendrőn Kavalyecz András pedagógusról „Az igazgató, aki azért dolgozik, hogy ne féljenek a cigányoktól” címmel.³ A videóra az Ame Panzh nevű csoport nyílt levélben reagált a TV Baxtale Facebook-oldalán.⁴ Mielőtt tételesen ismertetném a csoport videót érintő kritikáját, megemlítem, hogy a nyílt levélre (egyébként újságírótól szokatlan módon) Cseke Balázs, a *Telex*-anyag riportere válaszolt, amit az Ame Panzh csoport közzé is tett. A diskurzusba visszafogott és kevésbé visszafogott, az anyagot pusztán negatívan minősítő vagy összetetten érvelő kommentelők is bekapcsolódtak. A nyílt levelet 181 ember lájkolta, köztük én is.⁵

A videó főszereplője egy többségi tanár, Kavalyecz András, aki a szendrői Abigél Iskola vezetője, és aki 1987 óta tanít hátrányos helyzetű, többségében roma gyerekeket. A videóból megtudjuk, hogy a tanár egyik legfőbb célkitűzése a roma gyerekek szocializációja (tisztálkodás, viselkedés), és bár hangsúlyozza, hogy nem mindenkinél van erre szükség, de szerinte sokaknál igen. Az igazgató az iskolát valódi második otthonként írja le, szinte szó szerint: a tanulók „családiás légkörben” dolgozhatnak, és tanórán kívüli, szülőpótlékként is felfogható mentorálás van segítségükre mindennapos problémáikban. Kavalyecz András több olyan kijelentést is tesz a videóban, ami a cigány fiatalok általános jellemzésére szolgál; ezek egy része pozitív, egy másik része szándékolatlanul is nega-

tív. Nehéz a cigány fiatalok bizalmába férkőzni, de ha egyszer sikerül, akkor mindent megtesznek a kapcsolat érdekében. Az égerszögi munkaállomáson a gyerekek és a falusiak harmonikus kapcsolatára ügyelnek, hogy az ottani többségi idősök ne féljenek a cigány fiataloktól (innen ered a videó címe is). Erre az egyik megoldás az, hogy a fiatalok segítenek a terményt betakarítani – „nem ellopni!”, teszi hozzá a tanár. Pedagógiai módszerei közé tartozik többek között a cserdi polgármester, Bogdán László révén elhíresült börtön- és nyílt bírósági tárgyalás-látogatás, amely szerinte elrettentő hatással bír a gyerekekre. Mint látható, a bűnözés-téma motívumként vonul végig a videón, de ezt a témát nem egészíti ki magyarázat: miért is kell így gondolniuk a nézőknek a roma gyerekekre? Mi indokolja, hogy kiemelten beszéljenek a videóban a fiatalok és a bűn kapcsolatáról?

Cseke Balázs az ELTE BTK Média és Kommunikáció Tanszékének egyik legkiválóbb hallgatója volt. Három évadon keresztül vett részt a Romakép Műhely nevű dokumentumfilmes egyetemi kurzus és filmklub működésében, és jelenleg is kapcsolódik a tanszékhez az ott bejegyzett Minor Média/Kultúra Kutatóközpontban folyó kutatás révén. Egyik résztvevője volt *A város peremén* nevű, a Dzsumbuj emlékezetét feltáró részvételi kutatásnak,⁶ amely aztán saját anyaggal vett részt *A Város Mindenkié* csoport *A tettek ideje* című, a 20. századi magyarországi lakhatási szegénységet bemutató kiállításán.⁷ Balázs munkája mellett Munk Veronika *Télex*-főszerkesztőt kell még megemlíteni, aki roma sztárok médiareprezentációjából írta a doktori értekezését. A *Télex*-videóval közvetetten vagy közvetlenül kapcsolatban álló médiamunkások közül tehát kettő is behatóan foglalkozott romák médiareprezentációjával, jól ismerik a kisebbségprezentáció kívánalmait, és eddigi munkáik alapján kijelenthető, hogy az etikus újságírás jegyében írnak, dolgoznak.

Az Ame Panzh a következőképpen mutatkozik be a TV Baxtale oldalon: „Mi vagyunk az Ame Panzh (‘‘Mi Öten’’), öt harmincas roma fiatal, akik egy baráti beszélgetésen elhatároztuk, hogy létrehozunk egy különálló online teret, amelyben megszólalhatunk, mivel egyre inkább úgy érezzük, az általunk képviselt értékek nem kapnak figyelmet a magyar médiában és értelmiségi beszélgetésekben. 2020 során több barátunkat is bevontuk, hogy társadalmilag fontos, kisebbségeket érintő kérdéskörökben véleményt formáljunk. Célunk, hogy eddig elhallgatott vagy nem megfelelően tematizált, társadalmilag meghatározó kérdéskörökben véleményt formáljunk, legyen az a »progresszív« elit szalonrasszizmusa, oktatási szegregáció vagy a roma kultúra sekélyes reprezentációja a társadalmunkban. Szeretnénk a szolidaritást erősíteni más kisebbségi és elnyomott csoportokkal is, új aspektusok kiemelésével és különböző nemzetközi aktivista irányzatokra való kitekintéssel.”⁸ Az oldalon felsorolják az elveiket, amelyeket a következő kulcsszavakkal foglalok össze: kritikai aktivizmus, globális kontextusok, queerség, pozitív kisebbségi önreprezentáció és csoportidentitás, ellenállás, közösségiség, szolidaritás.

A *Télex*nek címzett nyílt levélben a következőket említik:⁹ a *Télex* „a társadalmi osztály- és közösségi kontextust teljes mértékben mellőzi”, és a cigány fiatalokat „kriminalizálja a mesterségesen kialakított narratívájában”; ez „visszavonhatóan károk okoz az ábrázolt gyermekek identitásában és a szendrői roma közösség megítélésében”; „a képi és audioelemek megalázóak, és sértik a gyermekek jogait” most és a jövőben; az üzenet az, hogy „a roma fiatalokat szakmához kell juttatni, a trabantból nem lehet mercedesz és a futball kínál megol-

dást a droghasználat elleni harchoz”. Az Ame Panzh azt a kérdést teszi fel, „hogya a videóriport által közvetített narratíva mitől haladó szellemű, mely elemében különbözik a propagandamédia eszköztárától? Vagy épp a konzervatív vagy szélsőséges szemlélettől”. A nyílt levélben az Ame Panzh rákérdez még arra, „hogya vajon szülői hozzájáruló nyilatkozatot sikerült-e aláíratni ezeknek a filmkockáknak a megjelenítéséhez”, mármint a félmegtelen gyermekekről készült felvételeknek a megjelenítéséhez.¹⁰ Cseke Balázs válaszolt a nyílt levélre, és bár elismerte, hogya néhány pontban egyetért a kritikával (például megkérdezhettek volna több szülőt vagy gyereket), de válaszában egyértelművé tette, hogya a *Telex* az újságírás etikai normáinak megfelelően járt el. Portrét készítettek egy emberről, és nem érezték feladatuknak, hogya újságíróként bármilyen módon állást foglaljanak az elhangzottakkal kapcsolatban, ami egyben azt is jelentette, hogya rábízák az olvasóra a véleményalkotást.

A nyílt levél az Ame Panzh-zsal szimpatizáló kommentek némelyike szerint is célt tévesztett bizonyos vonatkozásban. Az indulattól fűtött, a *Telexet* becsmérlő hozzászólások mellett volt olyan hozzászóló, aki plasztikus hasonlatokkal világította meg abbéli véleményét, hogya a jelenlegi Magyarországon miért nem a szóban forgó videót kell kritizálni, amely esetben a készítő jó szándéka egyértelmű, hanem inkább a rasszista anyagokat/lapokat kellene helyre tenni. „Szubjektív megítélésem akkor is az, hogya észrevettétek, hogya egy felborult BKV buszon az egyik utasnál nem volt jegy.” Vagy: „Mintha egy fekete férfit vinnének akasztani a klántagok és mi meg 10 méterrel arrébb egy kisbolt előtt tüntetnénk, ahol Blacky-nek neveztek egy afro-amerikait.” Itt, ezeknél a kommenteknél kell megemlíteni az Ame Panzh egyik legfontosabb elvét: ők maguk nem hajlandók foglalkozni a nyíltan és szándékolatlan rasszista tartalmakkal és megnyilvánulásokkal, mert céljuk a liberális média romaképének reflexiója, kritikája és további demokratizálása. A *Telex* romaképét nem a rasszista romaképhez, kell viszonyítani, hanem éppen a liberális, demokratikus, emberi jogi ideálhoz, aminek megfelelően a *Telex* integritása romareprezentáció szempontjából teljes lenne.

A többi között a liberális média az egyik legmakacsabb, mert nagy hagyománnyal rendelkező visszatérő latens rasszista eleme a „fehér megváltó” toposza.¹¹ Minden többségi, aki valaha is érzett szolidaritást kisebbségi csoportokkal, és szövetséges aktivistaként is megpróbált működni, tudja, hogya mennyire csábító „önzetlenként”, „odaadóként”, sőt „megváltóként” álmódolni önmagáról. Olyanként, akik „nem kérnek cserébe semmit”, „csak adnak”. A toposz a gyarmati időkből ered, és akkor még úgy hangzott, hogya „a fehér ember terhe”, értsd civilizálni a civilizálatlan vadembereket. Ebben, pontosabban az ebből kifejlesztett „fehér megváltó” szerepben tűnik fel a szendrői tanár, Kavalyecz András, aki nyilván rengeteget dolgozott a fiatalokért, viszont a politikai korrektség elvárásainak nyilvánvalóan nem felel meg, amikor humorosnak és szeretetteljesnek gondolt, ám a roma tanítványait folyamatosan kriminalizáló retorikát alkalmaz (pl. „az szoktuk mondani, hogya a börtönben a mi tanítványaink a legjobbak”). De a kérdés most nem ez, hanem egy több évtizedes tanári gyakorlat médiareprezentációja, vagyis a portré, ami róla készült. A legfőbb kérdésem elsősorban tehát nem arra vonatkozik, hogya az elkészült videós portré alanyának milyen pedagógiai eszközei vannak, hanem arra, hogya az objektivitás doktrínájának jegyében a *Telex* mennyiben tart vagy nem tart távolságot a tanár alakjában reprezentált értékrendtől, és hogya a videóban milyen mértékben reflektált vagy reflektálatlan a cigányokat „megmentő” fehér tanárember alkalmazott toposza.

Végső soron arra vagyok kíváncsi, hogy vajon milyen eszközök állnak (álltak volna) rendelkezésre, hogy a portál bemutasson egy társadalmi szereplőt, és ugyanakkor eltávolítsa magától és kritikai keretben mutassa be. Az alany együttműködésén alapuló portré hagyományos műfajának etikai normái látszólag megkötik az újságíró kezét, ahogy azt a kritikára adott válaszban olvashattuk. Ugyanakkor mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy az objektív újságírás relatív kategória, és az alany „objektív” bemutatása itt és általában elsősorban azt jelenti, hogy az ő (az alany) narratívája lesz domináns a riportban, és ezt a narratívát fogja alátámasztani mindenki, aki (jelen esetben) „a fehér megmentő üzemszerű toposzának” alárendelt vagy csatolt része.¹² Ezt tették a *Telex*-interjúban megszólaltatott további interjúalanyok, köztük a roma fiatalok is. (Azt mondták, amit gondoltak, hogy várnak tőlük, hogy mondjanak. Az nem derült ki, hogy volt-e ellenvélemény vagy alternatív helyi olvasat.) Továbbá mindez azt is jelenti, hogy az újságíró narratívája paradox módon egyáltalán nem objektív, hiszen nem válik el a protagonista narratívájától. *Azokban az esetekben, amikor nincs feltüntetve a riportban explicit ellenolvasat, a médiaplatform az olvasók/nézők szemében nem objektívként, hanem a fő narratíva támogatójaként jelenik meg.* Fogalmazhatunk úgy is, hogy a fő narratíva jelenik meg objektívként, köszönhetően az explicit újságírói keret hiányának. Még egyszer, a kérdés az, hogy el tud-e, egyáltalán el akar-e válni a domináns narratívától az újságírói szólam. Explicit és (ön)reflexív utalások nélkül ez magától nem történik meg. Ebből pedig az következik, hogy amennyiben nem vagyunk elégedettek a portré klasszikus műfaja által felkínált lehetőségekkel, ami a fentieknek megfelelően nem távolságtartást jelent a fő narratívától, hanem annak támogatását, akkor a portré fogalmát kell elsősorban dekonstruálni (a szó filozófiai jelentése szerint éppen nem lerombolni, hanem kritikai módon részekre bontani és újraépíteni), különösen, ha megosztó és érzékeny témákról van szó.

Egy reflektálatlan állapotról

■ A kritikai rassztanulmányok (*critical race studies*), illetve a kritikai fehérségkutatás (*critical whiteness studies*) egyik alaptézise és kívánalma, hogy az ezen a területen dolgozó fehér kutatók reflexív módon viszonyuljanak saját privilegiált helyzetükhöz. Ezt a reflexiót most úgy ékelem bele ebbe a tanulmányba, hogy megpróbálom levetni a harmadik fél neutrális (objektív) álarcát. Jelen tanulmány előadásváltozata a *Túlérzékeny romák és/vagy érzéketlen újságírók? Az Ame Panzh kontra Telex.hu-eset* címmel szerepelt. Az absztrakt megfogalmazásakor jutott eszembe ez a cím, jónak vagy legalábbis hatásosnak tűnt, nem gondolkodtam sokat rajta, elküldtem a szervezőknek. Nézzük első körben a címben foglalt bináris oppozíciót! Az egyik fél a szakmája alapján jelenik meg (mintha semleges lenne az etnikai háttere), a másik fél az etnikai háttere alapján (mintha nem lenne szakmája). Persze nyilvánvaló, hogy a „romák” jelen esetben azért így szerepelnek, mert az aktivisták roma identitásukban érezték sértve magukat; de hát romaként is van foglalkozásuk, vagyis nem- csak romaként elkötelezettek, hanem aktivistaként és jogvédőként is. Visszatérve az oppozícióra, az egyik fél, talán nem véletlenül az etnikailag definiált, érzelmei keretében jelenik meg („túlérzékeny”), a másik pedig érzelmei hiányával („érzéketlen”), amely jelző persze adja magát az ellentét kiegyensúlyozásának érdekében. Az „érzéketlen” végső soron még akár az „objektív” szinonimája is lehet. Végül, a két, etni-

kailag és érzelmi foka tekintetében definiált csoport a per-jellel alternatív módon kapcsolódik össze, de az alcímben a „kontra” szóval már merev ellentétbe kerül egymással. Amivel nyilván a konfliktust akartam megjeleníteni, de valójában nem-konstruktív módon csak még inkább elmélyítettem azt. A konfliktusnak ez az elmélyítése hozzáadódik a sértésekhez, nem beszélve a többről. Ha a közösségi média korában a performatív áldozatiság kultúrájában élünk, ahogy a most röviden bemutatandó szerzők állítják, akkor a performatív agresszorok kultúrájában is élünk. A címadásom egy (nem is annyira) *minor sértésként* értelmezhető.

Bradley Campbell és Jason Manning könyvének korszakolása szerint a becsület/szégyen morális rendszerét a méltóság morális rendszere váltotta fel a 19. században, és míg az előző a közvetlen megtorlást alkalmazta megoldásnak a sértésre, addig az utóbbiban, vagyis a modernnek nevezett társadalmakban már jogi úton vettek elégtételt a sértettek.¹³ Az áldozatiság kultúrájában, amely a szerzők szerint az előző kettő után ma jellemzi a szóban forgó társadalmakat, a közösségi médiában nyilvánosságra hozott performatívumok szolgálnak eszközül, hogy morális magaslatra emelkedjen a sértett, legtöbbször (ahogy a szerzők mondják) egy harmadik félhez történő folyamodás útján. Tegyük hozzá, hogy ez mindig is vállalt feladata volt a modern kori sajtónak, gondoljunk a nyílt levelekre és egyéb médiaperformatívumokra. A közösségi média-beli áldozatiság kultúrájában azonban mindenki részesülhet, aki úgy érzi, megsértették őt, mondja Campbell és Manning. Hogy közelebről leírják az áldozatiság kultúráját, könyvükben bevezetik a mikroagresszió fogalmát. Ezzel azokat a sértéseket jellemzik, amelyek általában nem szándékoltak, és egy külső megfigyelő sokszor nem is értené, mi bennük az agresszió, az érintettek számára mégis sértők. Ezek az elnyomás példáit jelentik például egyes kisebbségi csoportok képviselői számára, akik ezáltal ismételt áldozatként tekintenek magukra. A könyvet kísérő blogjukban a szerzők folytatják és aktualizálják a példatárukat, és olyan példákat hoznak, amelyeket státuszemelő természetű sértődésnek minősítenek. Úgy látom, hogy az USA-ból a politikai korrektség kontextusa nélkül nincs értelme átemelni ezt az elméletet, sőt, bár ez további kutatást igényel, azt gyanítom, hogy ez az elmélet a fehér felsőbbrendűségen alapuló *altright* egyik szellemi pozíciója is lehet. Az elmélet fényében állíthatnánk, hogy a *Telex*-videó szándékával ellentétes hatást váltott ki az ábrázolt roma fiatalok fegyvelmezésének bemutatásával, és a fehér megmentő toposzának kritikátlan alkalmazásával mikroagressziót, minor sértést eszkalált. De a magyar romák ábrázolásának hagyományát tekintve, valamint a mai magyar társadalmi kontextust tekintve látnunk kell, hogy ez nem mikroagresszió, hanem makroagresszió. Itt azonban nem áll meg a történet.

A beszélgetés

■ 2021. április 21-én szerda este a Romakép Műhelyben kísérletet tettünk arra, hogy a két hozzánk közel álló csoportot összehozzuk egy beszélgetés erejéig, mivel (és itt idézek a Facebook-eseményünk szövegéből) „ez a téma számunkra központi jelentőségű, és [szerettük volna] körüljárni a meghívott vendégek, a moderátor hallgatók és a közönség segítségével. Ezt a beszélgetést alapvetően azért szerveztük meg, mert fontosnak tartjuk, hogy három közösség találkozzon és beszélgessen: az érintett roma közösség érdekében szót emelő aktivista cso-

port, az érintett roma közösség érdekében és a közönség informálásában érdekelt újságírók, valamint az egyetemisták, akik számára elengedhetetlen, hogy megismerjék az előbb említett két közösség véleményét, és kialakítsák a saját álláspontjukat. Végül, de nem utolsósorban, a legfontosabb ebben a vitában a nyilvánosság, amit a Romakép Műhely és az esemény társközvetítője, a TV Baxtale Facebook-platformja garantál. A beszélgetés során a videó és a nyilvános levél kontextusát szeretnénk feleleveníteni, de lehetőség szerint majd tágitjuk a témát, elsősorban a hagyományos újságírói szerep és az aktivizmus, illetve a »független« és az »elkötelezett« média kölcsönhatásának irányában. Újságírás és aktivizmus lehetséges konfliktusforrásaira, vagy éppen egymást inspiráló és tanító jellegére szeretnénk rákérdezni, mert ezek mind a szűkebb téma, mind pedig általában ma nagyon aktuálisak.”

A beszélgetésre az Ame Panzh két tagján, Suha Nikolett jogászon és anti-diszkriminációs szakértőn, Márton Joci emberi jogi aktivistán, valamint Cseke Balázs és Szilli Tamás újságírókon kívül Hatala Noémi „videózsurnalisztát”, dokumentumfilmest hívtuk a Partizántól, és Döme Zsuzsannát, alias Suzit, akit ezúttal nem a Kétfarkú Kutya Párt politikusaként, hanem aktivistaként (pontosabban passzivistaként), és a Dr. Ámbédkar Iskola egykori történelemtanáraként láttunk vendégül. A Romakép Műhely hallgatói, Princz Laura és Kiss Abigél kiváló munkát végeztek, és a beszélgetésnek távolról sem sértődés vagy újratraumatiszálódás lett a vége, köszönhetően egyrészt a telexes újságíróknak, Balásznak és Tamásnak, akik vállalták a kihívást és elfogadták a kritikát, és köszönhetően Nikolettnek és Jocinak, akik kemény kritikájukat konstruktívan adták elő.¹⁴ A program maga egy bevezetőből, majd két online videó vetítéséből állt, végül egy több mint két és fél órás beszélgetés következett. A programba az Ame Panzh-tag Fedorkó Boglárka javaslatára tudatosan illesztettünk egy másik videót is, amit Hatala Noémi készített a Partizán számára. Így próbáltuk érvényesíteni a Romaképben a kezdetek óta működő kurátori gyakorlatot, amelynek jegyében lehetőség szerint nem egyes filmek, hanem filmválogatások kerülnek a közönség elé, ezzel is elősegítendő az értelmezést.¹⁵

Éppen a program hetében zajlott az ún. Infosztrájk, melynek jegyében az egyetemi órákon a modellváltás és az autonómia kérdéseit jártuk körül a diákokkal, a *Telex*-Ame Panzh ügyet pedig ebből a szempontból is meg lehet közelíteni. A művészet, a tudomány és a média modern kori intézményei, bár elvben garantált az autonómiájuk, de folyamatosan újradefiniálódnak. Autonómia szempontjából ezek az intézmények paradigmán kívüli állapotban vannak, hiszen deliberatív természetüknek köszönhetően párbeszédben állnak a társadalommal, ami akár autonómiásértőnek is tűnhet. Ami az én szememben méltósággal ruházta fel az Ame Panzh-t, hogy a fennálló, akár súlyosnak is nevezhető kifogásaik ellenére elfogadták a Romakép Műhely meghívását, és párbeszédre léptek a *Telex*-szel; ami pedig méltósággal ruházta fel a *Telex*et, az nemcsak az a nagyszerű és példamutató tett, ahogy munkatársai az állami autonómiásértésnek ellenálltak, és elhagyták az Indexet, hanem az is, ahogy az autonómiájukat (látszólag) sértő kihívásnak eleget tettek, és párbeszédbe léptek az Ame Panzh-zsal és a Romakép Műhellyel. Tudatosan ellenálltak a sértődöttség kultúrájának, vagy annak, amit Schleicher Nóra *A feljogosultság érzet hatása a sértődöttség kultúrájára* című, e lapszámban olvasható tanulmányában az előjog elvesztéséből fakadó pseudoáldozatiságnak nevezett. Hazudnék, ha azt állítanám, hogy a történet happyenddel ért véget. Az újságírók értették a kritikákat, de nem adtak

igazat mindenben a bírálóknak, sőt elhangzott, hogy ez az anyag végső soron vállalható és azonos elvek alapján készülhetnek ilyenek a jövőben is. A *Telex*en jelent is már meg azóta újabb tartalom, amit az Ame Panzh kritizált.

Ha az elnyomottak kapcsán Frantz Fanon *ressentiment*-t emleget, akkor meg kell említenünk ennek aszimmetrikus párját, a fehér sérülékenységet. Robin DiAngelo fehér sérülékenységnak (*white fragility*) nevezi a privilegizált állapotú fehérek lélekállapotát a posztkoloniális korszakban, különösen olyan időszakokban, mint amit például a Black Lives Matter mozgalom tevékenysége jellemez.¹⁶ Az elnyomásból fakadó (akár öntudatlan) sértődöttség és az uralom potenciális elvesztéséből fakadó (akár öntudatlan) sérülékenység nem összehasonlítható eredetét tekintve, és még csak azt sem mondom, hogy ebben az esetben feltétlenül ezek az érzések találtakoztak. Ha ebben a történetben van szerepe a sértődöttségnek és sérülékenységnek, akkor ezeket elsősorban nem a résztvevők (az Ame Panzh, a *Telex* és a Romakép tagjainak) érzéseiként azonosítanám, hanem olyan kulturális jelenségekként, amelyekből viszont a különböző intézmények és diskurzusok révén mindannyian részesülünk. Azért, hogy ne váljunk áldozataivá ezeknek a közvetített érzelmeknek, a reakción kell túllépnünk az akció irányába. A fenti esettanulmány számomra arra példa, hogy miképpen lépnek párbeszédre médiamunkások, aktivisták és egyetemisták a kerekasztal mellett a deliberatív pedagógia jegyében. Ez egy jó útja lehet az újságírás részvételvé tételének, többek között az emberi jogi alapokon álló aktivista csoportok véleményének meghallgatása és a velük való együttműködés révén.

■ JEGYZETEK

1. A nem független – független (kormánypárti – nem kormánypárti) média magyarországi arányáról szóló statisztikai (adatvizualizációs) kimutatáshoz lásd Bátorfy Attila – Szabó Krisztián: *Grafikonokon és diagramokon mutatjuk, hogyan alakult át a magyar média az elmúlt tíz évben*. Átlátszó.hu 2020. augusztus 7. <https://atlatzso.hu/kozpenz/2020/08/07/grafikonokon-es-diagramokon-mutatjuk-hogyan-alakult-at-a-magyar-media-az-elmult-tiz-evben/> (Letöltés: 2021. 11. 22.)
2. A posztkoloniális kritika egyik megalapozó művében, a *Black Skin, White Masks* című könyvében Frantz Fanon többször él (egyszer Nietzsche-re is hivatkozva) a *ressentiment* toposzával: „Az emberi természet nem csak reakcióra képes. Mindig van valami sértődöttség [*ressentiment*] a reakcióban. Nietzsche mindezt kimutatta már *A hatalom akarásában*.” Frantz Fanon: *Black Skin, White Mask*. Pluto Press 1986. [1952], 173. – Fanon olvasatában René Maran egyik regényének hőse, a Franciaországban nevelkedett fekete Jean Veneuse megtestesíti a gyarmati sértődöttséget, „egyfajta vádló karakterként, egy bizonyos sértődöttséggel [*ressentiment*], rosszul kezelt agresszióval telve”. (l.m. 46.) A sértődöttség életfilozófiai toposzának bevezetése a gyarmatosító-gyarmatosított relációba tehát Fanon által történik meg, és ez itt is releváns lehetne. A könyv szociológiai érvénnyel is bíró pszichológiai elemzés, de egy olyan forradalmi korszak terméke, mondhatni kiáltványa, amely általánosításokra csábított, ezért számomra nem tűnik hasznosíthatónak a jelen kontextusban.
3. Cseke Balázs – Szilli Tamás: *Az igazgató, aki azért dolgozik, hogy ne féljenek a cigányoktól*. *Telex* 2020. november 1. <https://telex.hu/video/2020/11/01/kavalyecz-andras-szendro-cigany-oktatas-hatranynos-helyzetu-borsod-szegenyseg-foci> (Letöltés: 2021. november 20.)
4. A magyar nyelvű közösségi médiában az egyik legkritikusabb roma aktivista csoport az Ame Panzh (‘Mi Öten’), akik a TV Baxtale-n (névjegy: „Magyar-nemzetközi civil roma online tévéhálózat”) adják le a beszélgetéseiket.
5. A konferencia időpontjáig, 2021. március 26-áig.
6. Cseke Balázs: *A nyomor szenzációja. A „Dzsumbuj” stigma a médiában*. Médiakutató 2017. XVIII évf. 3. szám. 7–19. https://mediakutato.hu/cikk/2017_03_osz/01_a_nyomor_senzacioja.pdf (Letöltés: 2021. 11. 22.)
7. Gócza Anita: *„A tudatosságot cselekvésbe átfordítani”* – A Tettek ideje és a Közélet Iskolája. Artportal 2017. 15. 29. <https://artportal.hu/magazin/a-tudatossagot-cselekvese-atforditani-a-tettek-ideje-es-a-kozelet-iskolaja/> (Letöltés: 2021. 11. 22.)
8. TV Baxtale <https://baxtale.tv/> (Letöltés: 2021. 11. 22.)
9. *Nyílt levél a Telexnek*. Az Ame Panzh levele a *Telex*nek káros romareprezentációjuk témájában. TV Baxtale é.n. [2020. november] https://baxtale.tv/aktivizmus/ame_panzh_nyilt_level_a_telexnek (Letöltés: 2021. 11. 23.)
10. Cseke Balázstól származó információk szerint a *Telex* videós csapata engedélyt kért a szülőktől a gyerekek videón való szerepeltetésére, és a szülők ehhez hozzájárultak. Szintén Cseke Balázstól tudható, hogy történtek olyan utólagos események a cikk következményeiként, amelyek jótékonyan befolyásolták az iskola sorsát. A videó hatására több százezer forint adomány érkezett az iskolának, továbbá a videó abban is segíthet, hogy szakképzéseket indítsanak, ami az iskolának már évek óta nem sikerült. Az további mérlegelés tárgya lehet, hogy ezek a fejlemények vajon élét veszik-e a kritikának és milyen mértékben, vagy annak állításait nem érin-

tik. Személyes véleményem szerint ezek ismeretében is jogos a kritika, végső soron emellett érvelek a tanulmányban. Mindez azonban felveti az adomány gyakorlati és egyben tágabb filozófiai kérdését. Minden bizonytalansággal szívesebben fizetünk azért, ami megfelel a saját társadalmi csoportunkról alkotott képünknek, mint azért, ami esetleg válságba sodorja azt. Vagyis támogatjuk és fenntartjuk azt az iskolát, amelynek tanára fenyegetéssel, börtönlátogatással, viccesnek szánt kriminalizáló retorikával él a roma fiatalokkal szemben.

11. A fehér megváltó-komplexusként (*white savior complex*) is ismert jelenség számtalan online videóban lett paródia tárgya.

12. Az idézőjeles kifejezés Teju Cole cikkének címéből származik: *The White-Savior Industrial Complex*. The Atlantic 2012. március 21. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/03/the-white-savior-industrial-complex/254843/> (Letöltés: 2021. 11. 22.) – „A fehér megmentő üzemszerű komplexusa az elviselhetetlen nyomás kieresztésére szolgáló szelep, amely nyomás a rablásra épülő rendszerben keletkezik.” A komplexust először kiáltványyszerűen, hét darab Tweet-bejegyzésben megfogalmazó Cole a visszajelzések között számon tartott egyet, amely Cole állítólagos „sértettségét” (*resentment*) emlegette.

13. Bradley Campbell és Jason Manning: *The Rise of Victimhood Culture: Microaggressions, Safe Spaces, and the New Culture Wars*. Palgrave MacMillan, 2018. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-70329-9.pdf> (Letöltés: 2021. 11. 23.)

14. Romakép Műhely: A független média romaképe (2021.04.21.) <https://www.youtube.com/watch?v=-hBGJ8cNBEE&t=39s> (Letöltés: 2021.11.26.)

15. Hatala Noémi – Klopstein-László Bálint – Rózsahegyi Regő: „Legyen végre pénzem tonnaszám”. PartizánDOKU https://www.youtube.com/watch?v=iu_igMXiC-s&fbclid=IwAR18GSE2SisNu72WiG5OpR2eCFnidLzeFTdFGqLEwPIpPHN8HYN0eHudMI (Letöltés: 2021. 11. 26.)

16. Robin DiAngelo: *White Fragility: Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*. Beacon Press 2018.

